

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
grushko.vs@gmail.com*

Сергій ГРУШКО

*Українська спілка художників комп'ютерної графіки
Тернопіль, Україна*

СМИСЛОВА КРИЗА НАУКИ, ЯК ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Від моменту своєї появи люди активно стали пізнавати реальність в якій їм довелося жити, з якою необхідно повсякчас взаємодіяти, яка для людей виступала, водночас, і в якості джерела необхідних для життя благ, і середовища потенційних небезпек. Знання про дійсність люди акумулювали у певні цілісні світоглядні системи, формуючи у своїй уяві моделі світу, які поставали для них своєрідними картами реальності, визначали головне і другорядне у їх житті, окреслювали простір їх активності, проводили межу між об'єктами і суб'єктами, зорієнтовували у загрозах та їх природі, допомагали осягати значимі сенси життя, встановлювали соціально прийнятні моделі самореалізації тощо. Протягом історії розуміння світу у людей формувались під впливом різних світоглядних систем. На першому етапі уявлення про світ формували міфи, на наступному – релігії і, нарешті, починаючи з епохи Просвітництва роль головного засобу пояснення реальності, в якій людям доводиться жити стала наука.

Кожна наступна світоглядна система, яка досягала панування хоч і прагнула абсолютної перемоги над своєю попередницею, проте в дійсності вибудовувала своє трактування реальності на основі світорозуміння, що існувало раніше – нове пізнавалось засобами вже відомого [3, с. 432-441]. Саме тому ідея лінійного (поступального, прогресивного) розвитку привнесена аврамічними релігіями, не лише осягалась суспільством як протилежність та альтернатива язичницькій циклічності, але водночас опиралась при своєму утвердженні на сформовані на попередньому етапі точки опори і водночас засоби орієнтації. Як наслідок багато християнських свят наклались на язичницькі, а поганські зразки для наслідування змінилися на християнські.

Наукова система пояснення світу також, незважаючи на запекле опонування релігійному розумінню дійсності, взяла на озброєння у

конкурентної (християнської) моделі світу ідею лінійного розвитку, проте змінивши пріоритет з прагнення удосконалювати свої внутрішні, духовно-моральні якості на розвиток зовнішніх форм, матеріальної дійсності. У свою чергу, прогрес оточуючої людей соціально-економічної дійсності напряду був залежний від росту потенціалу людського розуму (на сьогодні вже штучного інтелекту), досягнень науки, а на їх основі - техніки і технології. Таким чином були закладені основи модерну у його сучасному розумінні, як прогресу науково-технічного та соціально-економічного. У руслі сформованої Просвітництвом парадигми розвитку суспільство еволюціонувало до початку ХХІ ст., нагромадивши, як певні здобутки, так і нові проблеми [2, с. 83-100].

Наука, з її опорою на експерименти, з можливістю одержувати конкретні практичні результатами в осяжній перспективі, на певному етапі змогла запропонувати суспільству більш переконливі аргументи в користь переваг її моделі світу порівняно з релігійною, яка базувалась на вірі в досягнення ідеального, однак у віддаленому майбутньому. Наука, а разом з нею техніко-технологічний та соціально-економічний прогрес, протягом останніх століть відкривали перед людством можливість опановувати одну вершину за іншою, розширюючи горизонти його можливостей, нагромаджуючи у розпорядженні людей все більший потенціал, відкриваючи можливість переформатовувати дійсність під свої потреби, не обмежуючись пасивним пристосуванням до неї.

Проте вже з кінця ХХ ст. стали проявлятися симптоми наближення до певних меж розвитку науково-технічного і соціально-економічного прогресу, що проявилось у неухильному зниженні отримання від нього корисного ефекту для пересічних людей та інвестиційної ефективності у сфері виробництва благ. Разом з цим стали зростати найрізноманітніші небезпеки і навіть актуалізуватись екзистенційні загрози вже для усього людства. З розвитком та ускладненням соціуму дуже швидко знижується як спроможність суспільних наук забезпечувати людство необхідними інструментами контролю за соціально-економічною динамікою та науково-технічними прогресом, так і - здатність ефективно прогнозувати. Причому рівень непередбачуваності повсякчас зростає, а часовий горизонт розуміння того куди ведуть людство трансформації щораз скорочуються.

Виклики під впливом науково-технічного прогресу нагромаджуються швидше ніж наука здатна вчасно озброювати людство засобами ефективного реагування на них чи навіть встигати як слід їх осмислювати, до того як проблеми доростатимуть до нездоланих масштабів. Вичерпання ресурсів, насування екологічної катастрофи під впливом

забруднення, загрози від штучного інтелекту чи від тих хто його почне використовувати не у благих цілях, наростання фінансових пухирів, збільшення в рази лишніх людей під впливом розвитку безлюдних виробництв, виклики обумовлені перспективою кіборгізації людей та їх генетичною «модернізацією» і т. д. – це далеко неповний перелік викликів які вже у найближчий час привнесе в життя людей прогрес науки. Навіть якщо допустити, що усі процеси у суспільстві розвиватимуться з мінімальною турбулентністю то і за цих обставин постає питання спроможності психіки пересічних людей опанувати швидкість і масштабність змін. Адже проблемними нові реалії будуть як для зайвих людей, яких ставатиме в рази більше ніж зараз, так і для тих хто знайде можливість себе реалізувати у майбутньому кібергізованому і генномодифікованому суспільстві, ритм функціонування якого детермінуватиме штучний інтелект, при цьому очевидно більш ретельно і прискіпливо ніж це є сьогодні у найбільш технологічно продвинutih «розумних» містах [5, с. 497-518].

Вже на сьогодні стає очевидним, що розвиток науки, з точки зору одержання корисного ефекту для пересічних людей, заповнює їх життя техніко-технологічними надмірностями, від яких більше побічних негативних ефектів ніж результативної віддачі (залежність від гаджетів, погіршення якості освіти під впливом інформатизації, детермінування життя ритмом роботи інформаційних машин, збільшення частки зайвих людей і т.д.). Окрім того, в абсолютній більшості зиск від досягнень науки, протягом тривалого часу, отримує переважно обмежене коло «обраних», які завдяки високим технологіям одержують можливість максимізувати свою владу (вплив) над дезорієнтованою більшістю [1, с. 50-59].

Окрім того наука все очевидніше виявляє свої неспроможності не лише контролювати функціонування і розвиток складних систем, таких, як, зокрема, людське суспільство, а й прогнозувати дисфункції і тим більше кардинальні зміни спрямованості динаміки розвитку у них існуючих процесів чи появи якісно нових. Таким чином наука виявляє ознаки короткозорості і водночас відсутності периферійного зору, коли логічні аргументи різних галузей знань вибудовані у вузькі логічні ряди формують хибне, «тунельне» сприйняття реальності, за рамками якого у суспільства виявляються значні сліпі зони, з яких, за термінологією Нассіма Ніколаса Талеба, періодично у життя людей вриваються «чорні лебеді», або ж неочікувані події, які радикальним чином змінюють хід подій [4]. З ускладненням суспільства, із зростанням суспільної динаміки, здатність

науки вчасно озброювати людей необхідними засобами ефективного реагування неухильно знижуються.

Наука базується на експерименті, а будь-який експеримент, це завжди штучно створені умови, з наперед заданими параметрами. Однак реальність, в якій живуть люди, не є ізольованою системою. Люди, у свою чергу, самі з часом мають властивість змінюватись, а значить їх реакції та поведінка також. Разом з цим змінюються і властивості соціального середовища, яке формують щоразу інші за проявами своєї активності люди. У науки немає інструментарію дослідження того, що є непостійним у своїх властивостях, того, де періодично кардинально змінюється швидкість і спрямованість розвитку процесів. Наука акумулює в собі знання опановані у минулому, а людство з такими темпами трансформується, що, фактично, майбутнє вривається в життя людей швидше.

Людство на сьогодні опиняється в ситуації учасників експедицій Христофора Колумба чи Фернана Магеллана, коли ті здійснювали свої епохальні відкриття, які мали дуже примарні уявлення про те куди пливуть і що їх може чекати за горизонтом. Фактично їх подорожі і були своєрідними «науковими» експериментами над самими собою в режимі реального часу, що вочевидь відбувається із людством в цілому у нинішній час його надшвидких трансформацій.

Знання минулого лише частково дозволяють збагнути суть викликів та найбільш ймовірний алгоритм розвитку процесів. Зниження ресурсного забезпечення завжди збільшувало ризики загострення конкурентної боротьби за їх залишки, війн, а також тенденції до обмеження прав і свобод людей. У той же час, у минулому ці процеси ще не відбувались у глобальних масштабах, людство не володіло засобами знищення життя на планеті, не було загроз від штучного інтелекту для всього людства, не було ніколи щоб така величезна маса людей була зайвою, ще ніколи динаміка змін не була такою швидкою і т.д. Тобто людство наближається до моменту його входження у стан «ідеального шторму» в якому наукові розрахунки будуть безсилі, або у кращому випадку запізнлі.

Очевидно, з підвищенням нестабільності зростатиме цінність здатності людей до виділення головного у складному вирі подій (яка залежатиме від адекватної викликам системі цінностей), смислової інтерпретації величезного потоку інформації (яка значною мірою є інтуїтивною), робити повсякчасний швидкий вибір в користь менш ризикованих сценаріїв майбутнього, вибудовувати мережеву взаємодію з іншими особами (громадами, країнами), ефективної самоорганізації, а також швидше всього

радикального перегляду, можливо і відмови від багатьох, звичних, для нинішнього стану суспільства, пріоритетів, які й спричинюють наближення людства до вкрай небезпечної межі.

Нездатність науки встигати виявляти, за динамікою змін і швидкозростаючою кількістю нагромаджених нею фактів, смисли того куди прямує людство, актуалізує потребу необхідності перегляду існуючої парадигми розвитку людства, закладеної ще в епоху Просвітництва. Зміна парадигми вочевидь не означатиме відмову від науки, а має передбачати зміну пріоритетів, в яких би був врахований у тому числі досвід міфологічного і релігійного етапів, а також досвід тих людей, які в силу різних обставин виробили у себе навички діяти в умовах непередбачуваності та обмеженої проінформованості про дійсність, процеси які у ній розвиваються, мотиви і можливості усіх суб'єктів здатних впливати на існуючу динаміку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушко В.С. Пошуки сенсів в хаосмосі реальності / Віктор Грушко. Berlin: Globe Edit, 2020, 124 с.
2. Каммінгс С. Реконструкція стратегії / Стівен Каммінгс Х.: Вид-во Гуманітарний Центр, 2010. 560с.
3. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т.Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
4. Талєб, Насім Ніколас. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. К.: Наш Формат, 2021. 392 с.
5. Харарі Ювал Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Ювал Ной Харарі. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. 544с.